

Popis profesního a osobnostně-sociálního rozvoje učitele (pracovní text ze srpna 2008)

Autoři:

Petr Mašek, učitel na střední odborné škole (masek@ssvt.cz)

Michal Dubec, vysokoškolský učitel s praxí 5 let na ZŠ a G (mdubec@kpg.zcu.cz)

Naše práce vznikala ve snaze nějakým způsobem uchopit následující nesnadné otázky, se kterými se při své práci setkává snad každý učitel. Smyslem jejich uchopení je vytvoření praktického „nápadníku“, který by svojí strukturou kopíroval běžnou praxi a poskytoval jednoduché a vyzkoušené nápady pro práci se žáky.

- *Jaký je rozdíl mezi neefektivní, průměrnou a excelentní výukou ?*
- *Pokud je někdo vynikající učitel, silná osobnost, mistr svého oboru, co to konkrétně znamená? Jaké konkrétní prvky tvoří toto mistrovství?*
- *Lze vytvořit „mapu“ zásadních učitelových dovedností, které při své práci využívá?*
- *Jak je možné v učitelských kompetencích růst?*
- *Jaké prvky můžeme doplnit a jaké techniky či nápady použít, abychom se onomu „učitelskému mistrovství“ alespoň trochu přiblížili?*

Jsme přesvědčeni, že na tyto a podobné otázky *neexistuje* jedna správná odpověď, není jeden správný recept. To, jak být výborným učitelem, zřejmě nelze snadno zaškatulkovat, podobně jako nelze zaškatulkovat život jako takový. Přesto jsme se pokusili jakousi mapu učitelových kompetencí vytvořit a jednotlivé prvky, které ji tvoří, pojmenovat. Zároveň jsme se snažili u každého pojmenování uvést, jak danému prvku rozumíme. Naší velkou snahou přitom bylo, aby (pokud možno) byly jednotlivé položky seznamu daných kompetencí *měřitelné*, tzn. aby bylo možné říci, zda a v jaké míře bylo cíle dosaženo. Zjistili jsme, že často není možné nějakou měřitelnou formulaci najít, neboť život leckdy prostě měřitelný není. A asi to ani není nutné. Vždyť každý z nás často *cítí*, zda daná věc funguje, či ne.

Naše úsilí nemá ovšem za cíl skončit u více či méně měřitelných definic učitelových kompetencí. Dalším z cílů je vytvoření nabídky technik a nápadů, jak jednotlivé kompetence naplnit. Pokud učitel například chce do své práce zapojit prvek „*hranice*“, tedy určit žákům meze jejich jednání, existuje řada možností, jak to může realizovat. Soupis technik by měl právě v tomto být dobrou a osvědčenou pomocí.

Chtěli bychom, aby touto cestou vznikla jistá metodika učitelovy práce, která by mohla mít následující *strukturu*:

1. „*Pohled na celý les*“ – *snaha vystihnout hlavní motiv či hlavní princip dané kompetence*
2. *Ilustrace daného jevu (políčka tabulky mapy kompetencí) v praxi - situace ze školy*
3. „*Pohled na jednotlivé stromy*“ – *rozpad dané kompetence (více či méně měřitelné prvky)*
4. *Techniky* – souhrn praktických metod, technik a nápadů, jak kompetenci naplnit

Naše úvahy nad profesní mapou kompetencí učitele se začínají rozvíjet a budeme moc rádi, pokud nám s tím svým úhlem pohledu pomůžete. Ocenili bychom, budete-li mít chuť a čas, komentář či recenzi ke způsobu, jakým jsme uchopili učitelské kompetence. Protože nám v naší práci nejde o další „teoretickou příručku“, budeme rádi za praktické a konkrétní náměty. Pokud odpověď na shora položené otázky (viz úvodní odstavec) vnímáte jinak než my, napište nám, prosím, jak.

Děkujeme za váš čas a nápady. S pozdravem Petr Mašek a Michal Dubec.

Mapa dovednostních a osobnostních kvalit učitele

	Práce se skupinovou dynamikou	Mistrovství předmětu. Odbornost. Hravost.	Životní zkušenost.
Humor	Nastavená vysoká laťka+hodnocení		Rozvíjí se. Péče o sebe.
Tolerance ke slabinám žáků. Vlastní omylnost.	Diagnostika a intervence		Váží si sám sebe. Jedinečnost a individualita.
	Svoboda a odpovědnost. Prostor pro „já“.	Didaktika. Zapojení žáka.	
Zapálenost pro žáky. Individuální přístup – dimenze žáka, dimenze času. Učitel je tu pro mne.	Hranice	Víra v cestu. Vnitřní jistota. Zapálenost.	Není závislý na žácích.
Zájem	Soulad v přístupu (kážeň a hodnocení) Sebezkušeností – poznání stylu	Základní znalost oboru	-----
Vztah k žákům	Vedení	Mistrovství předmětu	Osobní vyladěnost

Konkretizace tabulky osobnostních a dovednostních kvalit učitele

1. Vztah k žákům

1.A Zájem

(Les) Učitelovým hlavním cílem je empaticky vnímat a naplňovat různorodé potřeby žáka. Hlavní princip: být u potřeb žáka.

Stromy:

- Učitel projevuje zájem nejen o učební výkony žáků ve svém předmětu
- Učitel nabízí žákům pomoc ve svém předmětu mimo běžný rámec vyučování
- Učitel nabízí žákům pomoc v jejich těžkých životních situacích
- Učitel vede vstřícný dialog (naslouchá, pátrá po porozumění)
- Učitel je u žáka ochoten akceptovat i jiný pohled než svůj
- Učitel během naplňování učebních cílů sleduje i ostatní potřeby žáků a reaguje na ně.
- Učitelovým hlavním cílem není předat látku, ale rozvinout žáky
- Učitel občas část hodiny vyčlení pro sdílení informací o životech svých žáků a o svém

Techniky, metody:

- naslouchat, pátrat po porozumění
- reagovat empaticky na projevy emoce žáků
- často používat během hodiny ocenění (nebát se také poukázat na chyby)
- zajímat se o svět žáka (školní i mimoškolní)
- projevovat přátelská gesta (např. mimo hodinu, na chodbě, úsměv apod.)

1.B Zapálenost pro žáky. Individuální přístup – dimenze žáka, dimenze času.

Učitel je tu pro mne.

(Les) Učitel je na žáky „naladěný“, dokáže vnímat jejich odlišné potřeby a vytvořit jim individuální podmínky.

Hlavní princip: naplnění potřeb žáka je důležitější než plnění učebního plánu.

- Učitel dokáže respektovat (tolerovat), že žák prochází různými obdobími, které ovlivňují jeho studijní výkon a mají také vliv na jeho chování
- Učitel nabízí pomoc způsobem, který vybízí k tomu pomoc využít
- Učitel se empaticky projevuje vůči žákům
  - o do vztahu se žáky vnáší vlastní energii, osobní charisma
  - o výrazně (více než je jeho povinnost) naplňuje potřeby žáků
  - o tyto činnosti naplňují i jeho vlastní potřeby, je mu to vlastní, přirozené...
  - o ((Učitel se občas se žáky účastní mimoškolních akcí (kino, posezení v pizzerii))

1.C Tolerance ke slabinám žáků. Vlastní omylnost.

(Les) Učitel si uvědomuje, že omyl či chyba jsou přirozenou součástí lidského poznání a růstu. Přirozené jsou také různě velké mezery ve vzdělání a lidské slabosti v chování.

- Učitel žáky nezesměšňuje.
- Učitel při hodnocení hodnotí výkon, nikoli žáky.
- Učitel dává najevo, že má rád i ty žáky, kteří v jeho předmětu příliš neprospívají.
- Učitel dává najevo, že existují oblasti činností, které mu příliš nejdou.
- Učitel je schopen přiznat omezenost svých znalostí (nevím, ale dohledám)
- Učitel rozlišuje, že za některé chyby žák nemůže (např. předchozí nekvalitní výuka) a za některé naopak může.
- Učitel reaguje negativně na to, když žáci začnou někoho zesměšňovat.
- Učitel je schopen adekvátní sebereflexe
- Když učitel udělá chybu, tak na ní sám upozorní (ne vždy).
- Učitel občas uvede nějakou příhodu ze svého života, ve které udělal chybu.
- Učitel negativně nekomentuje oblečení ani vzhled žáků.

1.D Humor

(Les) Humor vytváří atmosféru, uvolňuje i léčí. Jako s lékem se s ním musí ale i zacházet – užívat vhodně a s mírou.

- Učitel se často při své práci usmívá
- Učitel umí ve vhodné situaci přejít z vážné roviny na rovnu nevážnou (humor)
- Umí humorem odlehčit situaci, zlepšit atmosféru, zmírnit konflikt
- Umí si udělat legraci sám ze sebe (nebere se smrtelně vážně)
- Dobře umí rozlišit humor destruktivní (na něčí účet) a humor, který buduje
- Umí humor nejen vytvářet, ale také jej od žáků i přijímat
- Učitel nevyužívá k humoru všechny příležitosti (Zná míru dle situace)

2. Vedení

2.A Soulad v přístupu (kázeň a hodnocení)

- Výrazně převažuje jeden styl vedení (učitel tento styl reflektuje)
- Jednání učitele je ve známých situacích vypočitatelné
- Učitel má pro vyučovací hodinu nastavena základní pravidla
- Učitel reaguje na porušování jím stanovených pravidel
- Učitel přistupuje v otázkách kázně ke všem žákům stejně
- Učitel v otázkách přístupu ke kázni takřka nemá výkyvy způsobené jeho náladami
  - používat jeden převažující styl vedení
  - mít vymezené stálé hranice v základních situacích (nastavené normy + vypočitatelné důsledky)

2.B Hranice

- Učitel stanovuje v oblasti chování pevné hranice, na jejichž porušování okamžitě reaguje.
- Pokud mantinely žák překročí, nastává pro něj nějaká nevýhodná situace (důsledek)
- Při práci s hranicemi vykazuje velkou vnitřní jistotu a pevnost (učitel si *zde uvědomuje, že základní potřebou žáka je mantinely pro chování vědomě či nevědomě hledat*)
- Učitel seznamuje předem žáky s důsledky porušení společných norem
- Učitel volí důsledky porušování norem tak, aby byly logické a v kontextu života přirozené.
- Učitelem stanovené hranice dávají žákům smysl
- Učitel sám svým jednáním respektuje hranice, které stanovuje žákům.
- Učitel vnímá překračování norem jako přirozenou součást života

2.C Svoboda a odpovědnost. Prostor pro „Já“.

- Učitel při dosahování výukových cílů umožňuje žákům „prosadit“ vlastní osobnost (individuální úprava sešitů, možnost výběru témat pro referáty, forma zkoušení...)
- Učitel při plnění výukových cílů respektuje možnosti jednotlivých žáků (zkoušení po nemoci, obtížné životní situace, ...)
- Učitel dává (myšleno v mnoha rovinách) žákovi prostor pro vlastní svobodnou volbu
- Učitel dává žákovi jednoznačně najevo, že každá volba s sebou nese i důsledky (některé přirozené, jiné stanovené či dohodnuté).
- Učitel je garantem plnění stanovených/dohodnutých důsledků.
- Učitel umí rozlišit mezi partnerským a autoritativním způsobem vedení, a oba umí vhodně používat.
- Učitel umí facilitovat vytvoření společných pravidel ve třídě.
- Princip vztahu svobody a odpovědnosti platí i pro učitelovo jednání

2.D Diagnostika a intervence

- Učitel dokáže efektivně používat základní diagnostické metody pro mapování vztahů ve třídě
- Na základě provedené diagnózy učitel umí poskytnout základní intervenci
- Učitel zná své meze v oblasti intervence a jasně je deklaruje
- Učitel umí poskytovat individuální intervenci

2.E Nastavená vysoká laťka

- Učitel jak v chování, tak i ve výuce má na žáky ambiciózní nároky a vytváří k tomu žákům ideální podmínky
- Podobně jako ve skoku do výšky, laťku nároků zvedá postupně (po jednotlivých krocích)
- V nárocích na žáky se projevuje:
  - a) individuální přístup v obou dimenzích (viz výše)
  - b) smysl pro globální spravedlnost
 (obojí musí být konzistentní a zdůvodnitelné)
- Učitel předem žákům dá najevo že nedosažení vysoké laťky nebude mít vliv na jejich lidský vztah

Hodnocení

- Učitel nehodnotí žáky ale jejich výkony
- Učitel používá různé formy hodnocení s cílem rozvoje žáků
- Učitel žáky předem seznamuje s normami jejich výkonů
- Hodnocení učitele je spravedlivé a má i individuální rozměr

2.F Práce se skupinovou dynamikou

- Učitel vědomě pracuje s většinou prvků s.d.

3. Mistrovství v předmětu

3.A Základní znalost oboru

- Učitel je schopen reagovat na dotazy vztahující se k základům svého oboru
- Učitel rozumí základní (nikoli nutně rozšiřující) probírané látce stanovené učebním plánem či učebnicí
- Tuto látku dokáže procvičit na konkrétních příkladech
- Požadované základní znalosti má mezi sebou alespoň z části propojené (částečný nadhled – ví, že k cíli občas existuje více cest. Kdyby znal pouze jednu cestu, pak by nedokázal posoudit správnost alternativních řešení žáků)

3.B Víra v cestu, vnitřní jistota, zapálenost

- Učitel si je jistý obsahem věcí, které předává žákům
- Učitel si je jistý sám sebou v roli učitele
- Učitel při výkladu svého oboru prožívá obsah vykládaného
- Učitel si (z mnoha možných) vybral svůj vlastní přístup k uchopení vyučovaného předmětu a za tímto přístupem si stojí
- Tento přístup je konzistentní
- Učitel dává najevo, co je pro něj velmi resp. málo důležité (jak při prezentaci látky, tak i v hodnocení žáků)

3.C Didaktika. Zapojení žáka.

- Učitel aktivně ovládá praktickou didaktiku svého oboru, používá různé výukové metody a postupy
- Učitel má určitý „cit“ pro volbu té či oné metody (uvědomuje si také její výhody a nevýhody vzhledem k cílům)
- Učitel dokáže látku svého oboru propojovat se životními zkušenostmi žáků a s věcmi, které žáci aktivně znají ze svých životů.
- Učitel vytváří ve svých hodinách situace, ve kterých se mohou žáci aktivně účastnit vstřebávání obsahu oboru.

3.D Diagnostika a intervence (oborová)

- Učitel umí rozpoznat, jak rozvinutý osobnostně a studijně daný žák právě je (podrobná diagnostika žáka)
- Učitel volí u konkrétního žáka optimální přístup a klade na něj optimální nároky (respektuje žákovo tempo) vzhledem k jeho osobnosti
- Učitel komentuje pracovní výkony žáků dle vynaloženého úsilí
  - testy (písemný projev), ústním zkoušením (projevem), praktickou ukázkou, při skupinové práci, v běžných situacích, apod. učitel u žáka zjistí:
    - co zná, umí, dovede (celá škála klíčových kompetencí)
    - jaký je potenciál jeho růstu
    - jaký je zájem (motivace) k růstu
  - jaké jsou osobnostní charakteristiky a dosažená zralost na tomto základě si vytvoří pro žáka individuální cíle (většinou podvědomě) – měli by být reálné, ale i ambiciózní
  - s těmito cíli žáka průběžně konfrontuje (symetricky či nesymetricky – lze nastavit míru žákovi sebeřízení a autoevaluace)

3.E Nastavená vysoká laťka

Ad 2.E

3.F Mistrovství v předmětu. Odbornost. Hravost.

- Učitel při výuce využívá široké spektrum metod, které volí dle kontextů (cíle výuky, vyspělost skupiny, ...)
- Dokáže vnímat atmosféru třídy a citlivě na ní při hodině reagovat, aby výuka byla efektivní
- Oblast vyučovaného předmětu zná nejen jako pořadí kapitol a pojmů, ale má ji před sebou jako mapu (má nadhled)
- Učitel je odborníkem v daném předmětu – zná nejen rozšiřující látku, ale má hluboké a široké znalosti ve vyučované oblasti
- Učitel se ve svém oboru dále vzdělává a sleduje nové trendy
- Učitel během výkladu svého oboru žákům většinou prožívá radost.
- Učitelův výklad je v případě jeho negativní nálady touto náladou ovlivněn pouze minimálně.
- Učitel si sám tvoří pomůcky usnadňující předávání obsahu jeho předmětu.
- Studentům je schopen zodpovědět i složité otázky
- Učitel umí zapojit hravé a uvolňující prvky do výuky (výuka přece nemusí být pouze vážná a tíživá)
- U žáků se pod vedením učitele projevuje přirozená radost z poznávání a objevování

4. Osobní vyladěnost

4.B Není závislý na žácích

- Učitel se drží svého přístupu (pokud jej považuje v dané chvíli za nejvhodnější) nehledě na souhlas či nesouhlas žáků (nerozhází jej ani velká chvála, ani velká kritika)
- Učitelovo sebehodnocení není závislé pouze na žácích
- Učitel se nesnaží podbízet žákům ve snaze získat jejich přízeň
- Učitel nejedná se žáky dle svých momentálních emocí či rozpoložení, nýbrž na základě potřeb žáků
- Pokud žáci učitele negativně za něco ohodnotí, nezačne jim toto jejich hodnocení vyvracet.

4.C Váží si sám sebe. Jedinečnost a individualita.

- Být nezávislý na hodnocení druhých
  - o Učitel vztahuje negativní odezvy na svou práci nikoli přímo na sebe (jsem hloupý nešika), ale na tuto práci (to a to se mi příliš nepovedlo)
  - o Učitel přijímá negativní informace o své práci s klidem a bez hněvu.
  - o Učitel si je také vědom svých chyb, slabín a osobnostních omezení a nejsou pro něj ohrožující
- Být svůj a vědom si svých kvalit
  - o Učitel je svůj (chodí oblékán tak, jak sám chce; dělá věci které jsou pro něj charakteristické a nestydí se za ně)
  - o Učitel si je vědom své hodnoty, což vytváří dobré sebevědomí
  - o Učitel se má rád takový jaký je, má k sobě hezký vztah,
  - o Učitel si je vědom své jedinečnosti a individuality a nabízí ji svému okolí (dobře ji (se) vykresluje = je osobnost)

4.D Rozvíjí se. Péče o sebe

- Učitel pečuje o svůj vzhled
- Učitel pečuje o svojí fyzickou kondici
- Učitel má nejméně jednu oblast hlubokého zájmu mimo svůj předmět.
- Učitel si uvědomuje potřeby (čte signály) svého „já“ (po fyzické i duševní stránce) a bere je ve vztahu k žákům vážně (umí o sebe pečovat)
- Učitel se osobnostně rozvíjí, nezůstává na místě

4.E Životní zkušenost

- Učitel si umí ve většině situací poradit.
- Učitel umí ve většině situací svým žákům pomoci.
- Nadhled a vyrovnanost při řešení školních a učebních situací (emoční rovina)
- Výrazné know-how při řešení školních a učebních situací (kognitivní rovina)
- Mnoho praktických zkušeností při práci a vedení mladých lidí (často vlastní děti)
- Znalost a zkušenost i z jiných oborů než školství
- Poznal výšiny i hlubiny, vzestupy i pády (ne nutně na sobě), ze životních zkušeností se zrodila životní moudrost